

skog pitanja" (1917), dr. Petar Vrankić, privatni docent Katoličkog teološkog sveučilišta u Augsburgu – *Hrvatstvo u političkoj narodnoj i crkvenoj viziji J. Stadlera*, dr. Tomo Vukšić, *Nadbiskup Stadler i Srbi*, dr. Franjo Topić sa drugim naslovom – *Stadler i muslimani*.

Između povijesnih radova, koliko zanimljivih, toliko i korisnih, po osobnom sudu, apostrofirao bih onaj dr. Jure Krište koji po svom pristupu, analizi i zaključcima pruža nove dokaze za bolje razumijevanje brojnih kontroverzi koje su išle uz nadbiskupovu ličnost i djelovanje. Manirom iskusnog, kritički opredijeljenog istraživača, povjesničara koji istražuje i analizira *sine ira et studio* dr. Krišto se koristio jedino mogućim pristupom – znanstvenim. Da bi u startu otklonio bilo kakve sumnje u svoj zaključak odredio je sebi cilj: precizirati suštinu pojma klerikalizma i usredotočiti ga na Stadlera. Ne samo cilj nego su mu hvalevrijedni i metoda i sredstva. Opredijelio se za originalno istraživanje – ne protuvjerskih i protukatoličkih pojedinaca i grupa, nego istaknutih *katoličkih* predstavnika – laika i franjevac, točnije narodnjaka, Stadlerovih najgorljivijih napadača okupljenih oko lista *Hrvatski pokret*. Autor je pokazao kakve su bile posljedice po J. Stadlera i stvaranje sveukupne slike o njemu kao biskupu XIX stoljeća koji je došao u Bosnu u kojoj se do biskupa nije držalo (mada je put i doček bio u sjajnom ozračju), zemlju "u kojoj je nacionalnost bila daleko od definiranosti", katolištvo "slabašna biljka". Sredina u kojoj je katolički puk bio prilično zapušten, krug inteligencije preuzak, nadbiskup je autoritativnošću, koja se graničila i sa rigidnošću, jer je "ponekad i takt zanemarivao", znao stvarati, zaključuje dr. Krišto, neprijatelje "gdje ih nije morao stvarati".

Na kraju prikazivač se ne može oteti utisku da će svi oni koji pročitaju veći dio ovog Zbornika radova međunarodnih skupova o dr. Josipu Stadleru održanih prigodom 80-te obljetnice njegove smrti promijeniti mnoge svoje dosadašnje predstave o životu i radu prvog nadbiskupa vrhbosanskog, a iščitavanjem gotovo 900 stranica pisanog teksta zasigurno steći cjelovitiju sliku o svim dimenzijama jedne, posebno za Katoličku crkvu, vjernike katolike, hrvatski put Bosne i Hercegovine, pa i šire, izuzetne ličnosti.

Tomislav Išek

Vera Kržišnik-Bukić, *Cazinska buna 1950*, Svjetlost, Biblioteka Refleksi, Sarajevo 1991., str. 526

Ima veoma važnih povijesnih događaja koji, bez obzira na njihov značaj, u naučnoj elaboraciji i eksplikaciji, publicistici ili relevantnom javnom dijalogu, ostaju marginalizirani iz raznoraznih razloga, a prvenstveno usljed uspostavljenih ukupnih odnosa u jednom konkretnom društvu, odnosno konkretnoj državi. Taj specifikum društvene zbilje posebno je bio izražen u bivšoj

SFRJ. Niz je razloga što je to tako bilo u toj državi, ali osnovni je u tome što su u meritumu opstojnosti te zemlje bivstvovala dva generalna, ali nedodirljiva principa: prvo, ne smije se dovesti u pitanje kontinuitet revolucije i na bilo koji način izraziti sumnja u suštinu i kvalitet te revolucije i drugo, *DRŽAVA i PARTIJA* su nepogrješive. Bez obzira koliko je u ex SFRJ bila i uspostavljena tendencija izvjesnog razvoja demokracije, odnosno koliko je bio izražen trend demokratizacije poglavito od sedamdesetih godina prošlog stoljeća, ova dva principa nisu mogla (smjela) biti dovodena u pitanje jer je i demokratizacija podvođena pod zasluge *PARTIJE* kao maltene njen izum (kao i radničko samoupravljanje, zatim parola zemlja seljacima, fabrike radnicima i dr.), odnosno, prema oficijelnom ideološkom stajalištu, demokratizacija i jeste rezultat spomenutog kontinuiteta revolucije. Međutim, prije bi se moglo govoriti o instrumentaliziranoj revolucionarnoj praksi, u krajnjoj konsekvenci o revolucionarnoj tiraniji koja, istina, nije imala sva obilježja kao u nekim drugim zemljama sa socijalističkim društvenim uređenjem, ali je ipak bila svojevrsna tiranija, čiji je osnovni cilj bio očuvanje tekovina revolucije, a na toj osnovi, u suštini, očuvanje pozicija vladajuće partije i njenih kadrova. I, dakle, proučavanjem društvene zbilje u tako uređenoj državi, odnosno događaja koji nisu na matrici revolucije i njenog kontinuiteta, nije bilo baš uputno (istina, nije bilo transparentno zabranjeno) iz najmanje dva razloga. Prvi je što je objektivno prikazivanje, a to je nesporni zadatak nauke, za sobom povlačilo upadanje naučnika (prikazivača) u rizik od ideološkog i javnog pogromašenja i isfabriciranog osuđivanja javnosti. Drugi razlog je taj što bi analiza i proučavanje jedne pojave u kojoj se *DRŽAVA/PARTIJA* (partija/država) nisu dobro snalazile ili su činile stanovite greške, a opet ukoliko je društvena pojava rezultat upravo nesposobnosti ili grešaka *DRŽAVE/PARTIJE* (partije/države), tendirali ka obrani digniteta države/partije, tada bi nauka bila uskraćena za objektivnost i istinitost, na šta ozbiljni naučnici ili drugi analitičari društvene zbilje ne bi nikako mogli pristati. Iz tih razloga mnogi događaji iz povijesti bivše SFRJ nisu dovoljno izučavani i naučno relevantno tretirani i obznanjivani. Naravno, to ne znači da nije bilo kritičkog promatranja te iste društvene zbilje, ali svakako nije bilo dovoljno, a pogotovo ako su pojedine teme eksplicite ili implicite bile tretirane kao *tabu teme* (baš iz razloga da se ne nanese bilo kakva šteta imidžu revolucije u trajanju). No, za istinski naučnoistraživački rad u oblasti "socijalističke zbilje" u SFRJ, uz obavezu pridržavanja postulata moralnog i intelektualnog digniteta, trebalo je dosta lične hrabrosti. Upravo takvim putem krenula je istaknuta i već prononsirana povjesničarka Vera Kržišnik-Bukić, odlučivši se da istraži jednu od *tabu tema* iz povijesti SFRJ, a to su događaji u Cazinskoj krajini, SR Bosna i Hercegovina, SFRJ, maja 1950. godine, koji su općepoznati kao *Cazinska buna*. U tom smislu nastala je i obimna studija pod naslovom *Cazinska buna 1950*, a rezultat je sedmogodišnjeg sveobuhvatnog naučnoistraživačkog angažmana navedene autorke.

Vera Kržišnik-Bukić *Cazinskoj buni* nije pristupila kao jednom događaju iz povijesti bivše SFRJ, a napose Bosne i Hercegovine i njenih naroda, koji se zbilo u nekoliko dana, sa suprotstavljenim akterima, gdje je jedan od aktera izišao kao pobjednik (u ovom slučaju država/partija), i kao pobjednik stavio tačku na zbivanja, insistirajući na tome da nema potrebe to više ni spominjati, a kamo li istraživati. Kržišnikova s pravom tvrdi suprotno, naglasivši i zaključivši da je "cazinski ustanak bio i ostao po obimu najveći i po sadržaju najjasniji primjer nemirenja seljaštva sa okovima teške eksploatacije koju mu je namijenila i provodila jugoslovenska, makar i socijalistička država. Jugoslovenska socijalistička država koja je bila glavni krivac i uzročima i posljedicama Cazinske bune. Đurđevdanski ustanak krajiških seljaka bio je čin koji daje seljaštvu kao takvom dignitet suverenog političkog subjekta, bio je čin koji je objektivno težio održanju ljudskog dostojanstva seljaka. Sa aspekta globalno-jugoslovenskih prilika i seljaštva u socijalizmu općenito, Cazinska buna je istorijski događaj od velikog značaja i dubokog smisla"¹.

Ovaj "istorijski događaj od velikog značaja i dubokog smisla", Kržišnikova je, kako smo već naveli, istraživala puuih sedam godina, da bi, na kraju, to istraživanje svjetlo dana ugledalo 1991. godine. Studija je izložena kroz uvod, tri dijela razvrstana u 19 glava i zaključna razmatranja.

U uvodu je dat osvrt na izvore i literaturu.

Prvi dio tretira *Jugoslovenske i krajiške prilike prije bune* kroz tri glave: *Jugoslovenski društveno-ekonomski i politički kontekst u prvom poslijeratnom periodu kao podloga socijalnih nemira na selu* (prva glava); *Istorijsko nasljeđe Cazinske krajine i slunjskog područja* (druga glava) i glava treća *Opšte prilike pred Bunu*.

Drugi dio je naslovljen sa *Ustanak* i predstavljen je od četvrte do jedanaeste glave: *Sazrijevanje ideje o ustanku, Organizacione pripreme za ustanak; (Ne)reagiranje države; Đurđevdan-Jurjev na krajini i likvidacija ustanka; 'Neprijateljski ispad' ili 'neprijateljska akcija' kao ocjena državnih organa; Pozadina pobune s posebnim osvrtom na dimenziju izvanjskog uticaja u svjedočenjima četiri decenije kasnije; Kontekst slučajeva i Cazinska buna u svjetlu zapadnih izvora*.

Treći dio nosi naslov *Kažnjavanje i posljedice* i od dvanaeste do devetnaeste glave tretira pitanja *Istraga i kažnjavanje pobunjenika u dva čina; Vojno suđenje u Cazinu i Slunju; Prekršajno kažnjavanje; Kažnjavanje po partijskoj i drugim državnim linijama; Protjerivanje porodica osuđenih u Srbac; Sudbina osuđenika; Život na Krajini nakon ustanka i Izabrana sjećanja, svjedočenja, pisma*.

¹ Vera Kržišnik-Bukić, *Cazinska buna 1950*, Svjetlost, Sarajevo 1991. str. 526.

Na kraju, u jedanaest tačaka, sa nekoliko podtačaka, izložena su *Zaključna razmatranja*.

Ovom prilikom nećemo se baviti doslovnom analizom sadržaja navedene studije, jer to i nije moguće u jednom prikazu, ali ćemo dati osnovne naznake o njenom značaju. U tom smislu, odmah treba konstatirati da je studija u višeslojnom smislu značajna za ukupno naučno obzorje, a poglavito za analitičko i sintetičko proučavanje povijesti, ali i ukupnosti društvenih odnosa na području bivše Jugoslavije (SFRJ), a napose u Bosni i Hercegovini kao poprištu i čvorištu odvijanja raznovrsnih procesa koji su bili i ostali puni i tragike, ali tragike koja nije dovoljno izučavana u uzročno-posljedičnom smislu, niti su njena (tragike) ukolilju promatramo kao posljedicu, izvorišta na relevantan, objektivan i nepristrasan način osvjetljavana i elaborirana. Kržišnikova nije samo "odškrinula vrata" proučavanju bosanskohercegovačke (i jugoslovenske) netom minule zbiljnosti, nego je ta "vrata širom otvorila". To konstatiramo i tvrdimo iz jednostavnog razloga – jedna zaista *tabu tema*, koju je takvom činila partijsko-državna struktura navedene države, prestala je to biti, postala je općejavna svojina i, kao takva, nezaobilazan reper u analizi sličnih ili drugih pojava i događaja koji su značili realan a ne fiktivno-ideologiziran život i čiji su uzroci i posljedice objektivna datost longitudinalnog karaktera, "jer, tema Cazinske bune u suštini nije samo događaj od 6. maja te godine, već u svom uzročno-posljedičnom kontekstu jedna pojava – događaj mnogo dužeg trajanja"².

Kržišnikova je, analizirajući događaje koji su prethodili *Cazinskoj buni*, načinu (načinima) na koji je ta buna likvidirana te posljedicama i bune i načina likvidacije, dala anatomsku sliku odnosa u jednoj državi u posmatranom periodu, demistificirala odnos proklamacija i retoričke aparature vladajuće Partije u unipartijskoj državi organiziranoj na rigidnom monopartizmu naspram stvarne (pa i surove) životne stvarnosti jednog dijela podanika te države. "Karakter događaja. Da li to što se desilo krstiti imenom koji su koristili glavni protagonisti događaja: 'ustanak', 'buna' ili nazivom 'neprijateljska akcija', 'neprijateljski ispad', koji su koristili oni koji su radili na tome da se on što prije i što radikalnije eliminira? Ni jedna ozbiljna historiografska obrada ove teme (ili sličnih u istoriji) ne može zaobići ovo direktno pitanje. Problem je međutim, u tome što odgovor nije jednostavan. Objektivno se, naime, radi o dvoglavoj društvenoj pojavi, o istini sa dva lica, o dvjema istinama. To je objektivno bila i seljačka buna i neprijateljska akcija. Sa stanovišta seljaštva i u uobičajenom smislu 'narod' općenito, to je bila narodna buna, ustanak seljaka. Sa stanovišta države radilo se o neprijateljskoj akciji, neprijateljskom ispadu"³. U toj

² Ibidem, str. 507.

³ Ibidem, str. 508.

anatomskoj slici koju je po našem sudu dala povjesničarka Kržišnik, mi bismo izvukli mogući zaključak da je realni, stvarni život u bivšoj SFRJ i SR BiH do šezdesetih godina išao *drumom*, a država/partija išla *šumom*, odnosno da je postojala gotovo provalijska diskrepanca između "umišljenosti" države/partije da je "revolucijom u trajanju" usrećivala svoje podanike s jedne strane, i, s druge, egzistencijalnog statusa dobrog dijela stanovništva, napose seoskog i poluradničkog i to egzistencijalnog statusa u višeznačnom smislu – materijalnom, duhovnom, vjerskom, kulturalnom, tradicijskom etc. Zbog toga, valjda, sve ono što je bilo u vezi sa provalom narodnog bunta u Cazinskoj krajini i na slunjskom području protiv raznovrsnih mjera Države i Partije (prvenstveno u ekonomskoj sferi – prinudni otkup) "ni vlastima nije bilo tada a ni kasnije sve jasno"⁴.

Da bi ostvarila svoj zadati naučno-istraživački naum, Vera Kržišnik – Bukić je postupila metodološki veoma složeno. Međutim, osnovna dva pravca u istraživanju bazirana su na pronalazaženju i izučavanju arhivske građe državnih i partijskih organa i institucija te pravljenje intervjua (usmenih i pismenih) sa veoma velikim brojem lica koja su bila involvirana u događaje u i oko Cazinske bune (učesnici bune, potomci učesnika bune, partijski, državnički, vojni, pravosudni, policijski, zatvorski i drugi djelatnici). Naravno, koristila je i druge izvore, kao što su objavljivani radovi koji problematiziraju istu tematiku, kao i opservacije ove teme nekih diplomatskih krugova, prvenstveno Zapada. Da se, na nivou opštosti, osvrnemo na izvore i literaturu.

Mada je Kržišnikova koristila zaista obimne izvore (i skromnu, do tada objavljenju zapisivačku građu), nije im pristupila po principu konsultiraj-apliciraj-publiciraj, nego je to činila sa punom kritičkom odgovornošću. Kada je riječ o arhivskoj građi, treba odmah pripomenuti, da je, ma koliko se to doimalo nelogičnim, arhivska građa u bivšoj Jugoslaviji i Bosni i Hercegovini, prilično nesređena, a napose nedovoljno arhivski obrađena i sistematizirana. Za to postoje mnogi razlozi, koje ovom prilikom nećemo elaborirati, ali je jedno u ovom slučaju važno – autorica studije je iskoristila sve dopuštene mogućnosti da makar i do takve građe dođe. Naravno, nailazila je i na benevolenciju i na otpore. Očigledno je da su otpori, mada nevjesto zamaskirani (kao u slučaju Ministarstva unutrašnjih poslova – Službe državne bezbjednosti BiH⁵) proizilazili iz toga što su o buni postojale "dvije istine" (u ovom slučaju ne u onom smislu kako smo naveli Kržišnikovo tretiranje događaja oko bune). Naime, dokumentacija koja je kasnije pronađena u Agenciji za istraživanje i dokumentaciju (AID) BiH, kao pravne nasljednice SDB RSUP SRBiH, govori o

⁴ Ibidem. Predgovor, str. VIII

⁵ Ibidem, str. 158, fusnota 66.

tome da je ona dakle postojala⁶, ali je Kržišnikovoj data u ekstremno reduciranom smislu. Ta dokumentacija u mnogome dovodi u pitanje vjerodostojnost izjava mnogih, prvenstveno policijskih i partijskih dužnosnika SRBiH o njihovoj ulozi u Cazinskoj buni⁷, a koje su dali autorici studije i koje je ona uvrstila u svoju elaboraciju. Naravno, to ni u kom slučaju ne umanjuje ni vrijednost studije niti može biti usmjereno prema naučnom dignitetu Vere Kržišnik – Bukić. Jer, Kržišnikova je kompletnoj građi pristupila sa krajnjom objektivnošću, uključujući u to posebno izjave mnogobrojnih intervjuiranih osoba, pa i partijskih i državnih djelatnika toga doba. K tome, osobno je davala svoj komentar mnogih tih izjava, uočavajući eventualne i stvarne kontradikcije, netačnosti ili nepreciznosti u njima, dakle ne uzimajući ih zdravo za gotovo⁸. Zapravo, očigledno je bila veoma svjesna potvrđenog pravila da izjave, ma koliko mogu sadržavati tačnih podataka o nečemu ili nekome, istovremeno mogu biti i subjektivne, usmjerene na umanjivanje ili uveličavanje ili uljepšavanje vlastite uloge u nekom događaju, zatim mogu biti nedostatne zbog želje i/ili nastojanja da se minuli događaji u kojima je bio neko akter prikažu iz vizure sadašnjeg, novog vremena, pogotovo ako to vrijeme nije pozitivno i kurentno kompatibilno sa prošlim vremenom (a to u monoideologiziranim društvenim zajednicama nije rijetkost) te, naprosto, iz razloga što je sjećanje ishlapljivo i nerijetko skloni i elementarnom brkanju događaja, činjenica i aktera. Ostala građa, u smislu objavljenih naučnih ili publicističkih radova na temu Cazinske bune, mada ne nekorisna (jer ni jedna knjiga ne može biti toliko loša, a da u njoj nema bar jedna stranica dobra), nije dovoljno i potpuno relevantna, prvenstveno iz razloga što je rađena ili amaterski (u naučnom smislu) ili je pisana sa svojevrsnom ostrašćenošću ili je subjektivno, prvenstveno ideološki gamirana. No, Kržišnikova je i tu građu konsultirala sa dužnom pažnjom, izvlačeći i naglašavajući potvrdivu objektivnost, a zanemarujući subjektiviziranu ili ideologiziranu kolateralu.

Posebna vrijednost studije Vere Kržišnik–Bukić je u tome što je njenom pojavom u naučnoj i drugoj javnosti otvoren jedan novi proces proučavanja i promišljanja bliže društvene stvarnosti ovog geopolitičkog područja, a koji sugerira da prava nauka, napose historijska i uopće društvena, mora i može da ne bude u funkciji jedne ideološke opcije, vladavine bilo koje oligarhije, a posebno ne u ime nečijih uskogrudih interesa bilo koje provenijencije ili vokacije koji se definiraju kao “interesi naroda” (nažalost “uime naroda” pale su mnoge nevine žrtve, a mnogi događaji predstavljeni u potpuno pogrešnom pa i lažnom smislu,

⁶ Vidi: Mirsad D. Abazović, *Kadrovski rat za BiH, Savez logoraša BiH i AID BiH*, Sarajevo, 1999.

⁷ Uglješa Danilović, Vojo Čolović, Slobodan Šakota, Mićo Carević i dr.

⁸ Egzemplaran za sve izjave je primjer jedne od izjava Hajre Kapetanovića u navedenoj studiji Kržišnik – Bukić, str.154.

što je izazivalo a i danas izaziva negativne posljedice kako po pojedince u ovom društvu tako i po društvo u cjelini). Ova studija je, u tom smislu, da je bilo moguće, trebala biti načinjena i obnarodovana mnogo prije no što je to učinjeno. Naravno, ovo nije nikakva kritika autorice studije, naprotiv. Jer, njena je tolika vrijednost da bi ona sama, ili svojim primjerom, moguće je bitno utjecala na neke od društvenih procesa koji su se ovdje dešavali (a neki elementi njihovog dešavanja još traju). Pokušat ćemo to dokazati baš na primjeru Cazinske bune.

Sve do pojave ove studije, a to vremenski ubližu korespondira i sa raspadom bivše SFRJ, događaj koji se imenuje kao Cazinska buna, od oficijelnih državnih i političkih, pa i znanstvenopublicističkih struktura, bio je tretiran jednoznačno, onako kako je tim strukturama odgovaralo u skladu sa njihovim vlastodržačkim habitusom. Ilustrirat ćemo to sa dva primjera, jednim javne naravi, a drugim sve doskora tajnog karaktera. Poznato je, naime, da su u bivšoj Jugoslaviji pa, dakle, i u Bosni i Hercegovini, partijske, političke i državne strukture bile u potpuno simbiotičkom odnosu, što uključuje kadrove policije, vojske i veoma razuđenog sistema općenarodne obrane i društvene samozaštite (kadrovi u tim strukturama su popularno nazivani "vojnici partije" i "udami odredi partije"). U tom smislu je, na obvezatno edukativnom nivou, bio i jedini važeći *Leksikon bezbednosti*, autora dr. Obrena Đorđevića. U tom leksikonu, objavljenom 1986. godine, tridesetšest godina poslije događaja u Cazinskoj krajini i slunjskom kraju, o Cazinskoj buni navedeno je, pored ostalog, i slijedeće: "Cazinska kontrarevolucionarna pobuna – Na području bivših srezova Cazin i Velika Kladuša, organizovana je kontrarevolucionarna pobuna 5. V 1950. od reakcionarnih neprijateljskih elemenata i katoličkog klera, u sprezi sa odmetničkom bandom radi rušenja društveno-političkog sistema FNRJ, tekovina revolucije i onemogućavanja izgradnje socijalizma.... U kontrarevolucionarnoj pobuni učestvovalo je oko 600 lica.... Većina učesnika u toku rata pripadali su kvislinškim oružanim formacijama – ustašama, ustaškoj miliciji, SS trupama, zelenom kadru, a bilo je pojedinaca koji su pripadali NOP-u, KPJ i odbornika mesnih narodnih odbora i narodne milicije".⁹ Ovo navodimo ne da bismo u istu ravan doveli jedan leksikon i jednu ozbiljnu naučnu studiju. Cilj je sasvim drugi. Vidjeli smo ko je sve obavezan bio koristiti "istine" navedene u leksikonu (sva jugoslovenska policija, i javna i tajna, vojni bezbjednjaci i nosioci sigurnosnih poslova u sistemu ONO i DSZ, kao i drugi "sv(j)esni građani). Naravno, riječ je o samo jednoj istini, "istini" koju je u gotovo cjelokupnu društvenu strukturu instalirala partija/država. E, upravo tu istinu, jednu stranu istine demistificira, demaskira pa i elementarno opovrgava Vera Kržišnik u studiji *Cazinska buna*. Istovremeno, ova studija to čini i prema jednoj drugoj dokumentiranoj, takođe policijsko-partijskoj "istini". Dokument sa tom

⁹ Dr. Obren Đorđević, *Leksikon bezbednosti*, Partizanska knjiga, Beograd, 1986., str. 35.

jednostranom "istinom" pronađen je u arhivi AID BiH, a iz fundusa je arhivske grade SDB RSUP SRBiH. "Na traženje druga podsekretara J. Bradvice sačinjen je ovaj presjek 11. 7. 1983. godine. U toku aprila i početkom maja 1950. godine na nekim područjima bivšeg cazinskog i velikokladuškog sreza organizovan je kontrarevolucionarni neprijateljski ispad – pobuna od strane neprijateljski raspoloženih lica, mahom imućnijih seljaka i dijela reakcionarnog klera, čiji je cilj bio rušenje društveno-političkog sistema SFRJ, tekovina revolucije i onemogućavanje izgradnje socijalizma u našoj zemlji. Ohrabreni situacijom u svijetu i pod uticajem informbiroa pokušali su da vrata buržoasko kapitalistički poredak, da prekinu tok revolucije i socijalističke izgradnje. Parole za pobunu vršene su pod parolama 'sve što se može mobilisati protiv otkupa, obaveza i drugih mjera narodne vlasti na selu, protiv socijalističke izgradnje naše zemlje'... Među pobunjenicima bilo je preko 75 odsto onih koji su u toku rata učestvovali u neprijateljskim vojnim formacijama (ustaše, ustaška milicija, SS trupe, zeleni kadar). Među njima je bio i jedan manji broj učesnika NOP-a, članova KPJ i mjesnih odbora te pripadnika milicije...."¹⁰ (više nego očigledna sličnost sa već navedenim *Leksikonom bezbednosti*). Podsjećamo da je ovaj dokument nastao u vrijeme suđenja "muslimanskim nacionalistima i fundamentalistima" u Sarajevu, da je u tom procesu istražne radnje vršila SDB RSUP SRBiH, da je Jerko Bradvica bio rukovodilac te službe za Bosnu i Hercegovinu, a kasnije je ta ista osoba bila izvršni sekretar u Predsjedništvu CK SKIH, na poslovima ONO i DSZ. Reminiscencije se same nameću.

Rekli smo da je fenomen Cazinske bune u naučnoj, javnoj ili unutarpolitičkoj elaboraciji fungirao kao svojevrsna tabu tema. Od toga je krenula i Vera Kržišnik – Bukić. Nauka inače ima zadatak da postavlja pitanja i daje adekvatne, relevantne odgovore. Zašto je onda ovaj događaj bio tabu tema? Po našem mišljenju, a to implicite i eksplicite proizilazi i iz analize naučnice Kržišnik - Bukić, za to ima više razloga, ali svi nemaju istu težinu. Navest ćemo najbitnije.

Jedan od razloga je taj što država/partija, u svom "revolucionarnom zanosu", a ustvari u vlastodržačkoj opsesivnosti, nije mogla shvatiti da se neko može pobuniti protiv njenih aktivnosti koje su isključivo usmjerene na "narodno usrećiteljstvo" (dakle, elementarno nekorespondentan odnos partijsko-državnih vlasti i određenih struktura naroda). Drugi razlog bi mogao biti u tome što je, u vezi sa samim događajem i u vezi sa njegovim odvijanjem, u odnosima suprotstavljenih snaga i po aktivnostima i po mogućnostima sile i represije i po brutalnosti, šteta bila ekstremno na strani naroda, a državopartijska struktura je vremenom postala svjesna činjenice da se sve moglo, i to na relativno miran način, završiti. Dakle, bolje šutjeti nego otvarati mogućnosti kritike. Nadalje,

¹⁰ Arhiv AID BiH, dosje "Cazinski ispad"

partijskodržavna struktura, a posebno njen establišment, trebali su zatajnost oko događaja koji ima "dvije istine", kako bi ga uvijek mogla upotrijebiti kao argument zaštite "ciljeva i kontinuiteta revolucije" naspram svakog onoga ko bi pokušao učiniti neku radnju koja je tim ciljevima i tom kontinuitetu kontrapunkt (uostalom, cazinski i velikokladuški seljaci su taj događaj nazivali "buna" ili "ustanak", a država/partija mu je dala slijedeće atribute: "neprijateljski ispad", "neprijateljska akcija", "oružana akcija", "terorističko-diverzantski akt", "kulačko-informbirovska zavjera", "cazinska kontrarevolucionarna pobuna", a pobunjeni seljaci (narod) su nazivani "ustaško-zelenokadrovaska banda", "odumirući ostaci starog kapitalističkog društva" i dr.). Budući da je partija/država imala unilaterarno ekskluzivno pravo na propagandno-kontrapropagandnu funkciju, kao i svu strukturu i infrastrukturu za materijalizaciju te funkcije, tabuiziranjem ove teme ipak je za sebe ostavljala prostor i diskreciono pravo da u za nju potrebnom i poželjnom trenutku prva reagira sa do tada "neoborivim činjenicama" i da te "činjenice" rabi kako i prema kome to njoj odgovara.

Međutim, najvažnije u svemu ovome je jedno pitanje koje je Vera Kržišnik-Bukić gotovo temeljito istražila, kritički opservirala, dala javnosti na upotrebu i tako događaj i sve u vezi s njim detabuizirala. Radi se o jednoj mjeri koju je država/partija poduzela prema pobunjenom stanovništvu. Riječ je o mjeri odmazde, a to je raseljavanje cjelokupnog stanovništva sa jednog područja na potpuno drugu destinaciju i konfiskovanju njihove imovine, odnosno, progon cjelokupnog stanovništva jednog dijela Cazinske krajine zahvaćenog pobunom, na područje Srpcu. To je mjera kolektivnog kažnjavanja koja ni prije ni poslije nije primijenjena i zabilježena u bivšoj Jugoslaviji, a bila je identična staljinističkim metodama u SSSR-u prema "neposlušnim" ili nepoćudnim narodima. Ta mjera je poduzeta u vrijeme kada je u tadašnjoj Jugoslaviji uvedeno radničko samoupravljanje radi "daljne demokratizacije društvenog života", ali i u vrijeme kada je tadašnja Jugoslavija bila potpisnik Povelje o osnivanju OUN, čime je postala njen ravnopravan član i obveznik u provođenju određenih međunarodno priznatih normi ponašanja u oblasti ljudskih prava. Mjeru kolektivnog progona naroda dijela Cazinske krajine, Kržišnikova dovodi u usku vezu s moguće izvršenim genocidom, pozivajući se na Konvenciju o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida (a zločinom genocida se smatra, između ostalog, djelo počinjeno sa namjerom da se djelimično ili potpuno uništi neka nacionalno etnička, vjerska ili rasna grupa i to putem.... teške povrede fizičkog ili duševnog integriteta članova grupe), koja je postala punovažeća 1950. godine, a koju je ratificirala i bivša Jugoslavija. U tom smislu Kržišnikova kaže: "Odredbe pomenute konvencije čak ni u ovom, 1950. godine po Jugoslaviju najtežem mogućem vidu njihove primjene na odnos države prema raseljenom stanovništvu Krajine, vlast u Jugoslaviji još ne okrivljuju, dakle, tim

odredbama ne bi se mogao direktno odrediti baš genocidni odnos Države. Ali da se je njen postupak raseljavanja tim odredbama približavao, pa i graničio s njima, prilično je izvjesno¹¹. Nedvojbeno, po našem sudu, ovaj dio studije *Cazinska buna 1950*¹² spada u red najvećih doprinosa demistificiranju, ali i demaskiranju, svega onoga šta se dešavalo maja i oko maja 1950. godine na područjima Cazina, Velike Kladuše i dijela Slunja, kao i onoga kako se ponašala država/partija SFRJ i SRBiH, uključujući i spekulacije njenih meritornih struktura i institucija sve do njenog raspada.

Da zaključimo. Namjera nam je bila prvenstveno da damo opći prikaz jedne iznimno značajne studije koju je uradila i priredila Vera Kržišnik – Bukić, s namjerom da je preporučimo kao nezaobilazan naučni produkt i doprinos za potpunije, egzaktnije i relevantnije poimanje, shvatanje, opserviranje i izučavanje naše novije povijesti. Drugo, pokušali smo ovu studiju promatrati djelimice i u kontekstualnom smislu (koliko je to u jednom prikazu moguće) ali to ne bi bilo izvodivo da studija ne predstavlja već sada nezaobilazan naučno utemeljen produkt za nova istraživanja bliže i dalje povijesti ovih krajeva i naroda koji tu žive. To i iz razloga što je stvarana i urađena tako da je uspješno izveden interdisciplinarni zahvat, a to opet otvara prostore naučnim i drugim javnim radnicima, da baš zarad te interdisciplinarnosti, nastave sa istraživanjem ove (Cazinske bune), ali i drugih društvenih pojava iz bliže ili dalje povijesti, koje su u vezi s njom ili su pak neovisni. Kržišnikova se ovom studijom iznova potvrdila kao nepristrasan, objektivian, sistematičan i metodičan naučnik, a drugim naučnim radnicima ponudila šlagvort i human izazov za dalja istraživanja ovdašnje sveukupne zbiljske prošlosti.

Napomene radi, ovo je opservacija jednog sociologa ili sociološki uklon o pisanju o nekom društvenom fenomenu, u ovom slučaju konkretnoj pojavi. Naravno, povjesničari mogu imati druge prosudbe, ali ni oni ne mogu ostati ravnodušni naspram studije Vere Kržišnik–Bukić *Cazinska buna 1950*, studije velikog i višeslojnog značaja.

Mirsad D. Abazović

Đorđe Stanković, Ljubodrag Dimić, *Istoriografija pod nadzorom*, I-II knjiga, Novinsko-izdavačka ustanova Službeni list SRJ, Beograd 1996., knj.1 - str. 357; hj. 2 – str. 295.

Konačnost ljudskog vijeka svakog pojedinca, svijest o toj vremenskoj ograničenosti ljudskog bitisanja i djelovanja navela je čovjeka da pokuša da pre-

¹¹ Navedena studija V: Kržišnik Bukić, str. 524.

¹² Ibidem, str. 383-410, zatim 522-525, ali i u drugim poglavljima.